

NU SEJLE VI I JESU NAVN

Danske sømandssalmer i det 17. århundrede

Af

KNUD TH. TOFTE

Medens man i Middelalderen kun havde haft få danske salmer og sange til brug i hverdagen¹, ofte endda kun i form af rimede bønner², og medens der i kirkerne året igennem kun havde lydt latinsk sang, når undtages de få festdage, hvor den menige almue fik lov at synge enkelte småvers på modersmålet³, stod man ved Reformationen over for at skulle skabe en dansk gudstjeneste med danske salmer. I den bevægede kamptid lå det lige for, at det, der var brug for både i kirken og udenfor, var salmer og sange, der kunne synges af alle ved enhver lejlighed. Kampsalmer og sådanne, der gav udtryk for de nye tanker og den rene lære kom derfor til at stå i forgrunden sammen med de salmer, der erstattede de af den romerske messes latinske led, der i den nye form overtoges af den sejrende lutherdom. Men efterhånden som sindene faldt til ro og stridighederne ophørte, fremkom der ganske naturligt en længsel efter og et behov for salmer, der kunne anvendes af den enkelte gruppe og den enkelte person i det daglige liv. Menighedssangen trængtes naturligvis ikke tilbage, men morgen- og aftensalmer til brug for den enkelte og salmer for syge, vejfarende o.s.v. begyndte at dukke op. Således skabes der også efterhånden et lille forråd af sømandssalmer og -sange, fordi de søfarende i særlig grad var lukket ude fra det store fællesskab i længere tid og ofte fra samværet med landsmænd i Guds hus; en medvirkende årsag var også, at man med disse salmer og rim ønskede at skabe en evangelisk modvægt mod de til sømændenes helgener rettede rim-

bønner⁴, der vedblev at være i brug længe efter reformationen både i magsvejr og havsnød⁵, og desuden førte den herskende smag mere og mere med sig, at hver stand og hver bestilling fik sine salmer og „suk“. Denne mode, der med mellemrum oplever en renaissance, sidst i forbindelse med „Den Danske Salmebog“ (man ønskede fra visse sider salmer til brug ved sportsstævner!), kulminerede omkring 1700, hvor man ikke alene kunde træffe „En Kammagers Suck“, men tillige, da disse udmærkede næringsdrivende var få i tal, kunde se det anbefalet som „enhvers Tancke, naar han kæmmer sig“, for slet ikke at tale om „En Krybe-Skyttis Ønske“ o. l.⁶. Slet så galt gik det dog aldrig med sømandssalmerne; de udgjorde helt op mod vor egen tid et mere fast område, skønt stadig nye kom til.

De få gængse salmer og nogle af de talrige, mere spredte sange og suk, der ledsagede det 17. århundredes danske sømænd fra udfart til hjemkomst er emnet for denne artikel og giver et lille bidrag til billedet af datidens søliv og sømandsforhold, ligesom de hører til det mere upåagtede stof inden for den danske salmedigtning.

Baggrunden for sømandssalmerne og -versene er som nævnt det stigende behov for „erhvervssalmer“, men for dette områdes vedkommende tillige forståelsen af søfolks særlige situation ikke mindst dengang, hvor rejserne var længere og mere farefulde og indtrykkene langt voldsommere i forhold til idag. Man ønskede at give netop de landsmænd, der satte livet ind for at fædrelandet kunne få de nødvendige varer, en åndelig ballast, sådan som den fra de vestindiske koloniers første tid velkendte præst Kjeld Jensen Slagelse udtrykker det⁷ efter nogle gevaldige hib til diverse landkrabber: „ . . . . . mand bør langt heller at ønske dennem Velsignelse af HErren paa deris Reyser oc igjen at komme med lykkelig oc god Velstand / betænckende det ræt / at denne Stand icke mindre berømmelig er / end den paa Landet; Thi lige som de større Perikel udstaar der paa Vandet seyle / end som de der paa Landet handle / saa megen større Louf Vandmanden meritérer over Landmanden . . . . “. De samme tanker om søfarts uundværlighed og søfolks værd møder os i „En Christelig Formaning til alle Skippere oc Skibsfolk“⁸

med indledningslinien: „Den Gud som alting haffver skabt“. Heri hedder det om Gud:

Hand haffver det beskicket saa /
 at alle Land ey haffver /
 alting som de behøffve maa /
 udaff hans rige Gaffver.
 Men gjort det at det eene Land /
 fremrecke maa med Mund oc Haand /
 naar andre Lande kræffver.

Derfor er Vandet gjort af Gud /
 oc Skibene paafunden /
 at mand paa dem kand seyle ud /
 oc icke gaa til grunde.
 Men hente fra et fremmed Land /
 hvad som mand hiemme fattis kand /
 oc bliffver der ey funden.

Det ubehjælpssomme og naive i udformningen dækker jo i virkeligheden over den smukke tankegang, at skabningens mangfoldighed er ordnet med et formål for øje, ikke tilfældigt uden mål og med. Efter sådan at have overlagt baggrunden kunde man begive sig til skibs med den kendteste af rejsesalmerne, Sthens oversættelse af Nic. Hermans: „I Jesu Nafn saa fare vi“⁹, hvor bønnerne til Treenigheden samles i slutningslinierne:

Gud Fader / Søn oc den Hellig Aand /
 Være vor Skytzherre til Land oc Vand,

eller med den ofte anførte, mere dystre og uheldssvangre salme om stormens vælde¹⁰:

Aff dybsens nød vi raabe maa /
 som nu til Skibs monne gange /
 bortseyle vi med Bølgerne blaa /
 vel maa vi være bange:

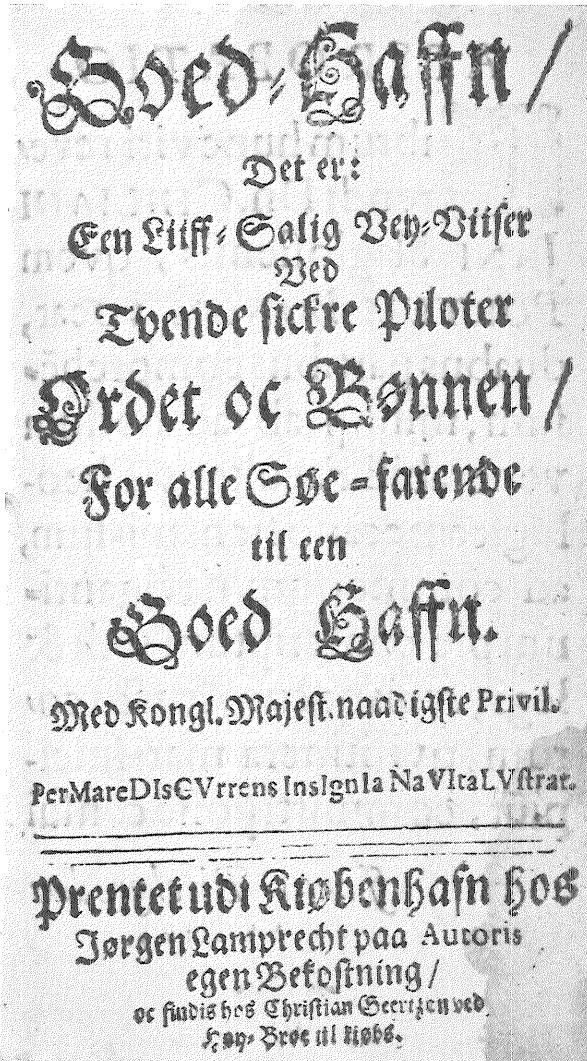

Fig. 1. Titelblad til Kjeld Jensen Slagelses andagtsbog for søfolk, Kbhvn. 1676. (Kgl. bibliotek).

Stor Fare giffve vi os til /
 hvo veed hvor GUD det haffve vil /
 før vi tilbage komme?

hvor de sejler ud over det „svellende dybe Haff“ og møder de svære søer:

Mod Himmelen fare vi op /
 oc strax ned i det dybe / ...
 Vi tumle som en drucken Mand /
 frem oc tilbage raffver /
 borte er nu al vor Forstand ...

sådan at salmen synes at være skrevet snarere af en landkrabbe end af en sømand. Det smukkeste ved salmen er bønnen om god hjemfart og henvisningerne til Guds handlen med Israels folk ved overgangen over det røde hav, men den hører iøvrigt til de mere ubehjælpsomme. Derimod er der over den udfærdssalme, hvis indledende linie er brugt som overskrift her, og som vel også var den mest kendte, en lysere tone og en lettere fremadskriden:

Nu seyle vi i Jesu Naffn¹¹ /
 Hans hellig Engel før oss frem /
 Gud bevare baade Skib oc Mand /
 Oc styr oss med sin Hellig Aand.
 Kyrieleis.

Fra Storm oc Uvær oss bevar /
 Fra Haffsens Nød oc alskens Far /
 Alle som søg vort Gods oc Liff /
 O stercke Gud dem fra oss driff.
 Kyrieleis.

Bønnerne samler sig desuden om befrielse fra anden modgang og ulykke, fra Djævelens list og svig og om held og fremgang i handel og forsæt, indtil digteren, Niels Helvad, slutter:

Oc før oss endlig til den Haffn /
 Som vi begier i Jesu Naffn /
 Att vi kund alting vel udræt /
 Effter som vi haff oss forsæt.

Kyrieleis.

Så ville vi dig allen Stund /
 Tacke oc prise aff Hiertens Grund /
 Loff skee dig hellig Trefoldighed /
 Her oc saa i al Evighed

Kyrieleis.

En køn lille salme, rolig, tillidsfuld, uden de store ord og voldsomme udtryk, men med den jævne tillid til Gud som det bærende i digtet. Mere præget af den begyndende barok er nogle småvers¹², der vel sjældent er sunget – måske dog af „Det anseelige Isslandske Compagnies Betiente“, hvem de i særdeleshed var beregnede for – men som ved deres snurrige – i enkelte tilfælde også kønne – vers nok kan fortjene at blive nævnt. Den lille salmebog er trykt hos Peder Hake i København 1657 og består af 4 „Vandre-Viser“, forsynet med hver sin prangende titel såsom:

„GEMEBUNDUM APOBATERION

Den første Vandre-Vise / handler om den Affskeed / som tagis imellom gode Venner / naar de nu legger Skibet ud / oc opdrager Ancker / befalendis GUD sine Venner oc Veje“, hvori det stiltfærdigt hedder:

Vi seyler ud fra Venner /
 Vi legger ud fra Haffn /
 GUD vel vort Hierte kiender /
 I JEsu bljde Naffn!
 Nu dragis dybt fra Grunde /
 Vor Ancker hisses op /
 O GUD i alle Stunde
 Bevar vor Siæl oc Krop,

men hvor pynten er ved at tage magten fra digteren i det følgende vers:

De hvide Seyl staa fulde
 Aff en snur-brusend Vind /
 Som var lagt hen i rulde /
 Nu flagrer os om Kind /
 De Bølger fast maa bryde /
 Oc Vandet gaar i Skum /
 Da maa jo Vinden skryde /
 Naar Masten staar så krum.

Men selv i elementernes vold må der digtes:

Vi har ickun i Sigte
 Din Himmel oc Dit Vand /
 Vor Hierte maa dog dicte
 En Psalme som det kand ;
 O HERre GUD vi tumle
 Som en raff-drucken Mand /
 Foruden Vjin oc Humle
 På dette salte Vand!

Det var dog ikke sjældent, at de gode folk også på landjorden tumlede „raff-drucken“ om. Den anden „Skibs Vandre-Vise“ er beregnet til åndelig tidsfordriv i stille vejr og og indeholder „sangviss . . . alle fornemste Skriftens Stæder ordentlig / om Haffsens Vand / Skib / Skippere / Færgested / Fiskere og Fiskernis Fare“. Blandt de mange vers findes det herlige om Noah (på melodien „Herre Jesus Christ“):

Der Vandet var
 I mange Aar
 I sin bestemte Flaske /
 Vi har det læst /
 At Noa Præst
 For Vind oc Blæst
 I Arcken maatte plaske.

Nogle Nyttige oc
 Nødvendige
Psalmes-Sange
 De særdelis Aandelige Viser
 for Søfarende-Folk
 Til Gudsfrytigheds Øffvelse
 i Troen til Guds / paa det uetro
 Haaff udi denne farlige Tid oc
 Tilstand
 Efter Begjæring
 Til Guds Ære sampt de Sø-
 farende-Folckis Tjeniste
 Saade aff
 Hans Kongl. Mayst. velsorfar-
 ne Søtiener /
 Sampt
 Det Ansæelige Islandiske Compaga-
 nies Betiente.
 Aar 1657. den 2. May.

Prentet i Kiøbenhavn / aff Peter Hafe /
 Universitets Bogtrycker.

Fig. 2. Titelblad til den i 1657 udgivne lille salmesamling for søfolk. (Kgl. bibliotek).

Den tredie salme er til anvendelse i storm og uejyr, mens den sidste „LÆTUM REDUCUM CELEUSMA“ er til taksigelse for veloverstået rejse „naar man seer igien paa hiemrejsen sit Fæderne land“ hvor det med næsten Sthen'sk troskyldighed hedder om de kære :

Nu ville vi til dem komme /
 Oc være glad i Gud /
 Gud giffve det os tilfromme /
 Vi gaar aff Skibet ud /
 Vor HÈrre skee Loff oc Priiss /
 O CHriste JESu hiemfølger /
 Til Huus fra Baaden oc Bølger /
 Den Hellig Aand ligerviss.

En ret sen udfærdssalme er „Med Glæde oc Fred faer jeg herfra / i Hafvet vilde“¹³ hvor versemål, indledning m. m. er taget fra Luthers gendigtning af Simeons lovsang. På overgangen mellem udfærdssalme og belærende, advarende rejseanvisning står den ældste af salmerne, først trykt i Sthens Vandrebog 1591, hvor den kaldes „En søfaren Vise“¹⁴, der er optrykt i samtlige „fuldkomne“ salmebøger og i alle samlinger, hvor rejse- og søfartsviser forekommer i det 17. århundrede. Dette kunde jo tyde på en vis popularitet, og denne må da skyldes „Vandrebogen“, hvis indhold var almen kendt, for salmen selv har næppe været særlig estimeret af de søfolk, om hvem den hovedsagelig handler og om hvilke ovenfor nævnte pastor Slagelse siger¹⁵, at de „paa deres reyser ere saa ugudelig / at de frycte hverken Gud eller Menniskene / men tit og ofte med deres ugudelig Sværen / Banden / Ietfærdig Snack oc Tale / uhørlig Klammerie oc Skændsord oc anden utilbørlig væsen . . . ere sig selff til timelig oc evig ulykke oc Reder oc Handelsmand til Skade“. Hr. Kjeld fortsætter, at han i gerning selv har erfaret, at „vores Danske Søfaren Viises Auctor meget mesterligen herom haffver rhimet og rammet det ræt“. I 16 tunge vers skrider „Hvo skal ledsage en Søfaren Mand“ fremad, og mange af dem handler om, hvem der ikke

skal ledsage ham. De første vers er rettet til skipperen, der påmindes om sit ansvar, således med hensyn til forhyring af de rette folk:

Effterdi det er en gammel Sedvan /
 naar en Skipper sit Skib vil udtacke /
 saa hyrer han gode Offici-mænd /
 deris Arbeyd kunde gøre til Tacke /
 da bør hannem at hyre Guds Engle mæd /
 der gierne ville være paa saadan en Sted /
 som HERren er self inden borde.

Handler skipperen nu herefter, er alt godt:

Naar en Skipper saaledes acter sin Sag /
 hvad heller hand er ude eller inde /
 da skal det gaa til Lycke oc Mag /
 det skal han self befinde /
 hand skal oc selge sine Vare vel /
 hvad heller det er Fractgoods eller eget self /
 baade i Øster oc Vester-Lande.

Og så følger med henvisning til Pauli rejse til Rom den bistre beskrivelse af mandskabet, der ikke er sigtet nok inden forhyringen:

Det er farligt / ey med det bedste /
 at haffve med sig inden Borde /
 en hob Voffvehalse oc Skiendegæste /
 der altid vil bande oc svære /
 som Paulus Apostel den Mand saa from /
 hand haffde med sig / der hand seylede til Rom /
 i den haarde Vinters Tide.

Dernæst taler erfaringen, og en advarsel af de alvorlige følger med:

Forfarenhed giffver tilkiende herud /
 for dem som seyle inden Borde /

med en hos forloren Sathans Krud /
 oc Skiendegieste hin store :
 Slem Snack haffve de offuer Mad oc Øl,
 det skal dem betalis i Helffvedis Pøl /
 i evig Pine at brænde.

Naar Chor holdis om Aftens Gang /
 at prise Gud med Tuct oc Ære /
 da skal man snarer høre en anden sang /
 som skeer Gud til stor Vanære :
 den liuder om Horeri oc anden Utuct /
 de meen det staar dem tappert oc smuct /
 at de Gud saa kunde fortørne.

Det er jo en beskrivelse, der har sandsynligheden for sig i mange tilfælde, omend tingene vel nok er set gennem mørkere briller og generaliserede mere end strengt nødvendigt; men småtræk som dette :

De sige: Lad staa en dag eller siv /
 så komme vi til de spanske Viff /
 os lyster med dem at lege

tyder på selvoplevelse, ligesom beskrivelsen af den „pæne mands“ lod i et af versene utvivlsomt har tilhold i virkeligheden :

Den som sig tuctig vil gerne betee /
 i ord oc gierninger sine /
 ad hannem monne de baade fnyse oc lee /
 oc spottelig ad hannem grine :
 Saadan en er icke deris beste Mot¹⁶
 der giores aff hannem baade Spee oc Spot /
 hand kand dem ey vel befalde.

Nå, at søfolk dengang – det var en hård tid – og for øvrigt også nu har været og kan være hårde halse både i ord og gerning ved vi jo nok, men samtidig må det siges, at ned gennem

århundrederne vidner mange gaver, mange kirkeskibe, megen kirkegang – den var aldrig ringest, hvor der var fiskere og sømænd – om, at de barske ord om „Sathans Krud“ ikke dækker den hele virkelighed. „En Søefaren Viser“ slutningsvers rummer da også bønner om, at enhvers rejse må lykkes.

Gud Fader / Søn oc Hellig Aand /
 hannem bør os at prise oc ære /
 hand os bevar til Land oc Vand /
 vil altid vor Hielper være /
 hand unde os at seyle i Verden saa /
 vi alle en lycksalig Haffn kunde faa /
 i Himmerig med hannem bliffve.

Var man så først derude på det lunefulde hav, kunde man få lejlighed til at synge „Seglatzen er i JEsu navn“¹⁷. Det første vers er ganske pudsigt:

Seglatzen er i JEsu navn /
 Anfangen vi fra huus oc stavn /
 Uddragne her befindis /
 Vort segl var sammen rullet før /
 Ophidset det fornemmer bør /
 Det flagrede, nu stindis.

– men smukkeste er verset, hvor den kendte tanke om livet som en sejlads kommer til udtryk:

Hvor er vort levned gandske kort /
 Vor Alders tid flux iler bort
 Som sig et skib fremskyder
 Paa strømmen med en hastig fart
 Oc i sit løb for vinden snart
 Paa havet bølgen bryder.

Tanken udvikles derhen, at som intet skib undgår modvind, undgår ingen her i livet sorgen og ulykken i en eller anden

form, og „Glar-havet“ med dets havblik og fred nås først ved evighedens kyst.

Fra århundredets sidste trediedel er også to „sæt“ morgen- og aftensange, beregnet til brug på havet. I Cassubens salmebog findes således „I Herrens navn vil jeg opstaa“¹⁸, hvor man især mærker sig verset om havets stimænd i tilknytning til takken for veloverstået nat:

Den mørke Nat saa kold oc lang /
 gjør tit den seyrend Mand vel bang' /
 Søroffver' oc Fribyttere grumm' /
 os acter vist at støde om /
 derfor O HERre os bevar /
 saa frycter vi ey nogen Far'.

Den anden „Morgensang til Søes“¹⁹ er af Slagelsepræsten Peder Møller, der slet ikke var nogen helt ringe digter i tiden²⁰. Man tør vel gætte på, at hans to „Søe-salmer“ er skrevet i løbet af de par år (først i 1670erne), hvor han var legationspræst i England og foretog sine længste sørejser, eller i alt fald under indtrykket af oplevelser fra dengang.

O HERre Christ! vi prise dig /
 At du af idel naade /
 Os har bevaret så faderlig /
 Oc frelset os af al vaade.
 Din Godhed har fremfarne nat /
 Sin Engle-vagt omkring os sat /
 Diss bør dig tak og ære.

Ti før os over hav vel frem /
 Gif magsom bør oc kule²¹
 Oc før os glade til vort hiem /
 Udfrid af dødens hule.
 Bevar fra storm oc uvejrs nød /
 Fra klippers / reffs oc bankers stød /
 At vi ei skibbrud lide.

Vær selv vor Styrmand oc Patron /
 Vort roer / compass oc stierne /
 See til os af din Himmel-thron
 Du hielper dog saa gierne.
 Så lad da alting lykkes vel /
 At vi befriid på lif oc siel /
 Dig evig kunde tacke.

Disse tre vers giver et helt godt billede af Peder Møllers evne til at udtrykke sig på vers. Det samme gælder hans tilsvarende aftensang „Den mørke nat nu stunder til“²², hvor det hedder:

Een hver til koje krybe vil
 Oc sig til søvns begive /
 See du imidlertid vel til /
 At vi uskade blive.
 Byd havet / luften / vejr oc vand
 At det os ikke skade kand
 Oc os i nat opluge.

Vel an Nat-glasset er opsat
 Oc mand til roers beskicket /
 O JESU hielp os vel i nat /
 Ach, lad os ei i stikket /
 Men lad os hvile i god mag /
 At vi imorgen oc hver dag
 Dig for alt godt maa prise.

Den til „I Herrens Navn vil jeg opstaa“ svarende aftensalme: „En Aften-Psalme for Skibsfolck“ er „Min Mund oc Hierte vil for Herren klinge“²³, med tak for den svundne dag og bønner svarende til de øvrige salmers, således disse:

Fra Stormen stor / Uveyr oc hastig Vinde /
 Har hand oc frelst / hans Naade kand vi finde.
 Oc effterdi / du Gud / har hos os været

Ald denne Dag / oc Reysen god beskæret /
 Da bliff i Nat oc hos os inden Borde /
 Styrr selff vort Skib / med dine Guddoms Orde.

Dem vi forlod i voris Huuse hiemme /
 O naadig Gud / du dennem ey forglemme /
 Sundhed oc Fred du dem aff Naade giffver
 At vi igien maa finde dem i Liffve!
 Vor Øffrighed / sampt Kiøbmænd oc vor Reeder /
 O Gud med os bevar / derom vi beder.

I forbindelse med aftensalmerne, især med det sidst anførte vers af P. Møller, må nævnes det adskillige steder omtalte „Nat-Glas“, hos Cassuben kaldet „Det sedvanlige Litanía og Benedicite / som Pøkeren²⁴ ved Masten siunger“²⁵. Den flere gange omtalte Kjeld Jensen Slagelse angiver det som „Nat-Glasset / som en Pødcker eller anden af Skibsfolckene hver Aften ved Masten pleyer at siunge naar Vacten opsættis“²⁶. Det er ikke her stedet til at undersøge, i hvor stor udstrækning dette „Chor“ har været brugt, men alene udtrykket „sedvanlig“ ovenfor viser, at der er tale om en almindelig udbredt anvendelse. Det har, uden nøjagtig at kunne tidsfæstes, rødder langt tilbage i tiden og har fast liturgisk form, opdelt i bønner om velsignelse, fred og „beholden reys“, om Guds englevagt om

Køl oc Roer / Ancker oc Touff / Segel oc Mast /

og slutter: „... lad os med dette Skib vel fare. Hvo der begier / hand sig med mig / Amen / Amen / AMEN“. Af alle de for søfolk beregnede salmer og bønner er det den, der anvendtes mest regelmæssigt og længst.

Uden for salmebøgerne bør endvidere nævnes, at skibspræst i Flåden Jesper Rachløw har skrevet en søsalme. Denne hører ikke til hans bedste, men rundt om i hans berømmelige „Taareperse“²⁷, der i over et århundrede var en yndet andagtsbog i Danmark-Norge, skinner hans forbindelse med søen også igennem. Karakteristiske i så henseende er to små vers fra en salme om livets forkrænkelighed:

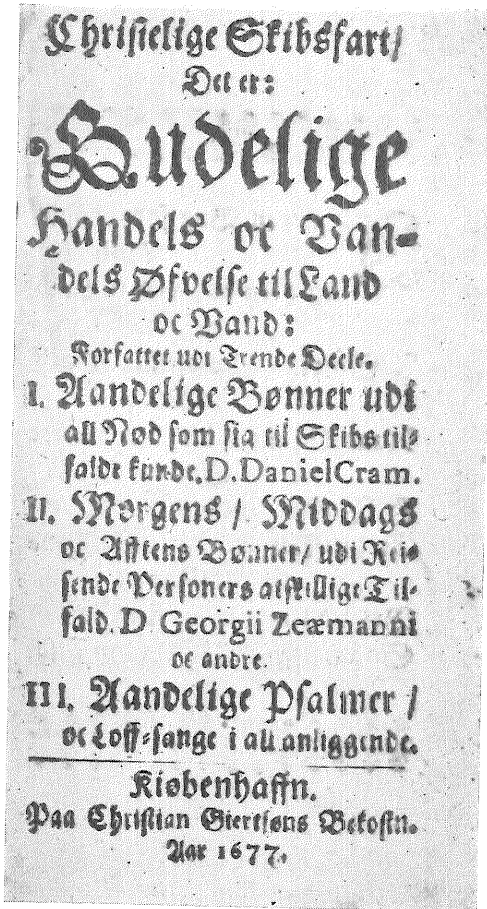

Fig. 3. Titelblad til den af boghandler Chr. Giertson i 1677 udgivne samling bønner og salmer for søfolk (Kgl. bibliotek).

Som Skibet det heniler
 Ei søffter Seylet ind
 Saa Tiiden aldrig hviler
 Men gaar som Skib for Vind.

Dog Skibet for sit Ancker
 Det finder stundom Ro
 Men Tiiden stedse vancker
 Oc veed sig kort at snoo.

Hr. Jespers livssyn afspejles tydeligt i denne salme, hvor hans sjæl, ked af verden – der gik ham meget vand af øjnene – men kær ad himmelen higer mod freden hinsides:

Hvad er det, at jeg lider
 Paa Verdens Almanach
 Den loffuer mange Tiider
 Er dog kun Drøm oc Snack. –

Profeten Jonas og hans historie har på grund af den eventyrlige sørejse – en af Bibelens få beskrivelser af havet og livet derude – altid haft betydning for forkyndelse og andagtsbøger for søfolk. Skønt „Jonæ Prophetis Historie“²⁸ omfatter hele Jonabogen, er der derfor grund til at medtage den i denne oversigt. Visen dukker op i det 16. århundredes sidste halvdel og vinder snart indpas i 1600-tallets salme- og andagtsbøger. Dens morsomme versemål er med til at gøre den i forvejen spændende fortælling dobbelt levende:

De lagde det Skib fra Land med hast /
 GUD lod et Veyr strax blæse fast
 en Storm begyndtis stor:
 de ynskede sig
 ret alle tillig /
 at være paa Land oc Jord.

De Bølger saa hart paa Skibet slo /
 de meente det skulde i Stycker gaa /
 alt Redskab kaste de ud:

De raabte med Flid /
i samme Tid
om Hielp til hver sin Gud.

Men Jonas neden i Skibet laa /
en Søffn saa dyb var kommet ham paa
aff Sorrig oc Angist stor:
Den Skipper bleff vred /
gick til hannem ned
oc sagde disse Ord:

Hvi soffver du her saa tryg oc fri /
acter ey hvad Fare vi ere udi?
Paakald din Gud med Flid:
Det kan vel skee /
GUD os beteer /
sin Hielp oc Naade blid.

Så bliver Jonas opdaget, og nu hænder det værste ham:

De tage hannem fat / kaste offver Bord.
GUD haffde beskicket en Fisk saa stor /
han sløg hannem ind vel snart:
Det Haff monne strax
stillis med hast /
oc Veyret bleff saa klart.

Men 3 dage efter hører Gud Jonas' bøn:

GUD gjorde at Fisken for til Land /
skiød Jonam ud paa hviden Sand /
hand skadde ey ved et Haar:
Til Lif oc Siæl /
saa gandske vel /
tilpas oc sund han var.

Visen bruger 41 vers til at genfortælle Jonasbogen, og den – formentlig danske – anonyme forfatter har trods det ofte anvendte tema haft held til at gøre dette frisk pány.

Thomas Kingo, der nok i grunden ikke havde stort andet kendskab til søen end det, han forskaffede sig ved sine rejser i indenlandske farvande, fornemmelig da i Storebælt og Smålandshavet, formåede med vanlig virtuositet at afmale havets vælde og storhed i sine kraftfulde barokstrofer. Et typisk eksempel er skildringen af det oprørte hav i hans mindedigt over Hr. Lauritz Lindenow²⁹, der omhandler et ulykkeligt skibbrud under Norges kyst: „... hvor den Uhyre Søe blev stedse ved at Vræle / Udaff sin Affgrunds Vom ...“ men mere stemmende med, hvad han selv kunne ønske sig på sejlads er nok de fredelige ord på fattigblokken på Fåborg skibsbro³⁰:

Du som fra denne Bro paa Bølgens Vey udtræder
at bugte dig omkring fra fyen til fremmed steder ...

Nå, i Siunge-Koorets anden part findes virkelig en sang „for Søefarende“³¹, der langt overgår de gamle i poetisk skønhed og kraft, om end den er bygget over samme skema. Det hedder heri:

Du veedst vor Skibe-planke
Er næp tre Fingre breed
Som Havets Bølger banke
Med Vold og Fyrighed
Saa lit og er
Imellem Dødsens Hule
Og os, om Stormens Kule
Med Magt igiennemskiær.

Blandt henvisningerne til skriften er denne:

Du haver og af Naade
Ført dine fordum vel
Igiennem Havets Vaade,
Og reddet deris Siæl!
Det røde Hav
Med Vand i Vand du mured
At Pharao blev luret
Udi den slibrig Grav.

Smukt lyder det om den gode hjemfart:

Lad Væir og Vind sig føye
 Lad Lykken i vort Seyl
 og til vor Gierning bøye
 O GUD slæ os ey feyl.
 Men hielp os frem
 At vi med Tak og Glæde
 Paa Lande-jorden træde
 Og komme til vort Hiem.

Til salmen føjes som til samlingens øvrige et „Hierte-Suk“³², der hører til Kingos berømteste, fordi det afgørende og smukt afspejler modsætningerne i hans for samtiden ofte uforståelige karakter:

Naar jeg, O Gud paa Havet er
 Og Bølge-ryggen giennemskiær,
 Da kand jeg mig erindre,
 At i mig selv der er et Hav
 Ræt ved min dybe Hierte-grav
 Hvor stærke Storme tindre
 Og tunder om ved Dag og Nat,
 Endog en Stang derfor er sat,
 Saa hver dog ikke kiender
 Hvordan det ulmer i min Barm
 Hvordan det pebler, naar jeg varm
 Af Harm og Vrede brænder . . .

et suk, der nok kunne læses og også er blevet læst af mangen en „Søfarende“ i de mange år, hvor Siungekoret var en yndet andagtsbog.

Med Kingo nås det kunstneriske højdepunkt i sømands-salmernes lange række. Hvor højt han også på dette felt ragede op over sin samtid, ses måske allerbedst ved at sammenligne med Elias Naurs „En Skipper / eller Søfarendes Andagt“³³, hvor det i en lidt snusfornuftig tone hedder:

... at jeg med mine Vahre
 Seyle maa foruden Fare
 Til det Sted jeg sigter paa.
 Derfra du mig hiem saa drifve
 At jeg dig / min GUD / kand gifve
 al den Tack / jeg kand formaa. —

Ser man nu tilbage over salmerne, vil det allerede af det her fremførte fremgå, at langt de fleste er bygget op over et bestemt skema; uanset om der er tale om udfærdssalmer eller salmer til brug på rejsen, herunder morgen- og aftensangene, kan man opstille det fulde skema således:

1. Bortrejsen (Udfærdssalmer).
2. Bønner om god rejse, vind, handel osv.
3. Bønner om befrielse fra havets farer.
4. Bønner for de kære, foresatte osv.
5. Advarsler mod vildt levned på rejsen.
6. Henvisninger til skriften³⁴, og
7. Slutningsbøn.

I det store og hele er dette dispositionen, selv om sukkene og „Jonæ Prophetis Historie“ naturligvis falder uden for.

Hvad forfatterne angår, er der ud over det udtrykkelig anførte at sige, at to bærer forfatterinitialer, nemlig „En Søefaren Vise“ 1591 (L.I.H.) og „Seglatzen er i Jesu Navn“ 1685 (H.C.S.), men det har ikke været muligt med sikkerhed at fastslå, hvilke navne, der er bag. Af de øvrige synes samlingen udgivet hos Peder Hake 1657, „Den Gud, som alting haffver skabt“ 1675 samt „Min Mund oc Hierte vil“ 1675 at være af dansk oprindelse, hvorimod „Aff dybsens nød vi raabe maa“ 1639, „I Herrens Nafn vil jeg opstaa“ 1661 samt „Med Glæde oc Fred faer jeg herfra i Haffvet vilde“ 1676 bærer præg af tyske forlæg.

Melodistoffet er med omhu valgt blandt de i tiden – tildels endnu – kendte melodier.

Salmernes brug i datiden bør undersøges i forbindelse med tidens andagts- og bønnebogslitteratur overhovedet. Kun så

meget kan siges, at man ved gudstjenester og andagter på Flådens skibe har holdt sig til et udvalg af de mere kendte kirkesalmer³⁵, hvis da ellers forordningerne er blevet fulgt. I det hele taget må det anføres, at de fra barndommen kendte salmer – som også i vore dage – har været de kæreste; desuagtet foreligger der dog vidnesbyrd om, at sømandssalmerne har været anvendt i koffardifarten både i hjemlige og fremmede farvande³⁶.

Hermed er denne oversigt over det 17. århundredes danske sømandssalmer ved afslutningen. Der kan muligt nævnes enkelte ud over dem, der er taget med her, og i tiden efter 1700 dukker stadig nye op, ja, i det sidste halve århundrede har mange åndelige sange, knyttet til sømandskirke, sømandsmission osv. set dagens lys; hver kirkehistorisk periode har haft sine, men hvor mange af de nyere er mærket af en måske kraftigere vidneiver og et mere tids- og retningspræget synspunkt, forekommer de gamle her omtalte mig at bære prisen, trods al enfoldighed, haltende fødder og mangelfulde rim, fordi de er båret af den tilforladelige og stilfærdige tro, der har fulgt og båret så mange af vore fædre, og som stadig vil bevare sin magt over danskeres hjerter, „sålænge der ringer en klokke under ø“.

Gid og vi kunde lære
 At vore Dage far'
 Som Skib der seylend' ere
 I Havets Bølge-Glar.
 Vi mod vor Død
 Os daglig kan berede
 Indtil GUD vil os lede
 I Himlens Havn og Skiød³⁷.

NOTER OG HENVISNINGER

- 1) f. eks. Brandt & Helweg: Den Danske Psalmedigtning I (Kbhvn. 1846), Dagvisen, s. 1 (jfr. Den Danske Salmebog nr. 680), Almuens sang s. 5 (jfr. Den Danske Salmebog nr. 172), o. lgn.
- 2) udvalg i Brandt & Helweg I, s. IX–XXVI.

- 3) smst. I, s. 4, nr. 4 og 5.
- 4) smst. I, s. IX,1: De Sancto Nicholao.
- 5) se f. eks. Tilemannus Henningius: En liden Skibsbog (Rostock 1580), Cap. IX. Om Skibs-Løffte.
- 6) E. E. Naur: Aandelig Tids-Fordrif paa Christendommens Gienvey² (Kbhvn. 1700), s. 30 o.a.st.
- 7) K. J. Slagelse: Goed-Haffn ... I (Kbhvn. 1676), s. 7.
- 8) Cassubens fuldkomne salmebog (udg. 1675), s. 800 (Appendix libri Psalmorum).
- 9) af Nic. Herman (Wackernagel: Das Deutsche Kirchenlied III, 1497), Sthens Vandrebog (udg. 1656), s. 72, Cassuben (1675), s. 543. Sthens oversættelse rummer kun 3 vers; i løbet af 1600-tallet har en anonym forfatter tilføjet 2, frit efter N. Herman.
- 10) før 1639; Cassuben (1675), s. 543.
- 11) Niels Helvad: Armamentorium Davidicum² (Kbhvn. 1630).
- 12) Nogle Nyttige oc Nødvendige Psalmesange ... for søfarende Folck ... Trykt hos P. Hake (Kbhvn. 1657).
- 13) f. eks. i K. J. Slagelse: Goed-Haffn II (Kbhvn. 1676), s. 25, eller Christelige Skibsfart ..., udg. af Giertzøn (Kbhvn. 1677), s. 16.
- 14) Sthens Vandrebog (udg. 1656), s. 160.
- 15) K. J. Slagelse: Goed-Haffn I, s. 96.
- 16) Mot = Mat, dvs. fælle, kammerat.
- 17) Giertzens fuldkomne Salmebog (Kbhvn. 1685), nr. 574, med forfatterinitialer: H.C.S.
- 18) Cassuben (1675), s. 508.
- 19) Cassuben (1684), App. 4ta & nova, s. 1053, med forfatterinitialer hos Giertzen (1685): App. nr. 175.
- 20) se f. eks. Brandt & Helweg I, nr. 472, 473 og 476.
- 21) Kule = kuling.
- 22) Cassuben (1684), App. 4ta & nova, s. 1054, med forfatterinitialer hos Giertzen (1685), App. nr. 65.
- 23) Cassuben (1675), App. libr. Psalmorum, s. 834.
- 24) dvs. skibsdrengen.
- 25) Cassuben (1675), s. 527, Goed-Hafn II, s. 94.
- 26) Goed-Haffn II, s. 94.
- 27) Jesper Rasmussen Rachløw: Taareperse ... (Kbhvn. 1684).
- 28) her efter Cassuben (1675), s. 393.
- 29) Medlidigste Tancker ... over det jammerlige Skibbrud / som skeede ved Solesand ... (Odense 1690).
- 30) Th. Kingos Samlede Skrifter I (Kbhvn. 1945), s. 272.
- 31) Th. Kingos Aandelige Siunge-Koors Anden Part (Kbhvn. 1681), s. 166, den XX. sang.
- 32) sst. s. 171.

- 33) jfr. note 6 (s. 52 i anf. skrift).
- 34) især: syndfloden, det røde hav, Jonas, stormen på søen, Pauli rejse til Rom osv.
- 35) se f. eks. Psalmer oc Bønner for H. Kongl. Majst. Skibsfolckes Brug ... (Kbhvn. 1683).
- 36) se f. eks. Christelige Skibsfart ... (Kbhvn. 1677).
- 37) Th. Kingos Siunge-Koor II, s. 170.